

Jakob Medved

O izhodiščih za spreminjanje učnega načrta geografije v obvezni šoli

Preden se lotimo spreminjanja sedanjega učnega načrta za pouk geografije na osnovni šoli, moramo najprej ugotoviti vzroke, ki terjajo spremembo teh načrtov. Najprej moramo ugotoviti, kakšni smotri pogojujejo spremembo učnih načrtov in kaj hočemo s spremembo učnih načrtov doseči. Popolnoma si moramo biti na jasnem, zakaj spreminjamo učne načrte, kaj moramo spremeniti in kakšen naj bi bil bodoči učni načrt. Brez jasnih odgovorov na ta vprašanja ne moremo upati na uspešnost reforme. Pri tem pa ne smemo prezreti, da vsaka sprememba učnih načrtov povzroči tudi izredno velike materialne stroške (sprememba učbenikov), ki jih nosijo starši šoloobveznih otrok in deloma tudi družbena skupnost.

Oglejmo si problematiko ob posameznih vprašanjih.

ZAKAJ NAJ SPREMINJAMO UČNE NAČRTE?

Osnovni razlog za predvideno spremembo učnih načrtov geografije je lahko samo dejstvo, da le-ta ne ustreza splošnim učno-vzgojnim smotrom osnovne šole. Odprto pa je vprašanje, v čem ne ustreza. Ali so problematične vsebina, obseg ali razporeditev učne snovi? Na ta vprašanja sicer ne moremo dati objektivnih odgovorov, ker nimamo na voljo zaključkov ustreznih raziskav sedanjih razmer, lahko pa na osnovi lastnih izkušenj in opažanj povem osebno mnenje.

a) Vsebina učnih načrtov za pouk geografije v osnovni šoli v marsičem odraža delitev geografije na naravno ali fizično in na družbeno ali ekonomsko. (O tem vprašanju sem napisal krajši prispevek za Sodobno pedagogiko leta 1969, zato na tem mestu o tem ne razpravljam). Trenja med fizično in družbeno geografijo so se negativno odrazila tudi v učnih načrtih in naši šolski praksi, ter povzročajo, da geografija kot učni predmet ne nudi tistih vzgojnih in izobraževalnih vrednot, ki bi jih od nje lahko pričakovali. Delitev geografije na naravno in družbeno je v zadnjih desetletjih tako prevladala, da

smo pogosto ocenjevali učne načrte in učbenike po tem, koliko prostora posvečajo tej ali oni smeri in njihovim stranskim vejam. To ni prineslo koristi ne fizični in ne družbeni geografiji, še manj pa geografiji kot učno vzgojnemu predmetu. Negativne posledice so v glavnem naslednje:

- Težnja po paritetnem zastopstvu obeh glavnih smeri obče geografije in regionalne geografije povzroča natrpanost učnih načrtov in "predalčkasto" obravnavo učiva. Kakšne so posledice prenatrpanosti učnih načrtov, dobro ve vsak učitelj geografije. Iz podrobnih učnih načrtov lahko razberemo, da je za posamezne učne ure predvidena zelo obširna snov in da lahko le malo ur namenimo posploševanju, utrjevanju in ponavljanju.
- Stremljenje po enakem zastopstvu obeh glavnih smeri geografije se je omejilo predvsem na obseg snovi, manj pa na to, kako bi določena snov bila ne samo temeljni kamen za fizično ali družbenogeografsko znanje, temveč za geografsko znanje sploh. Posamezni element ali pojav pogosto ne iztrgamo iz celote samo zato in toliko, da si bi ga lahko podrobneje ogledali, dobili o njem prave predstave in pojme, da bi lažje razumeli njegovo vlogo in pomen v geografskem okolju, temveč nam je taka obravnava največkrat še sama sebi namen. Pri tem pa ne smemo pozabiti tega, da posamezni element ali pojav največkrat obravnavamo samo s prikazom njegovih absolutnih vrednosti, brez tega, da bi ovrednotili njegov pomen v določenem prostoru in času. Taka obravnava naravnogeografskih elementov, lahko bi rekli iz "sferičnega vidika" je res najlažja, kajti absolutne vrednosti naravnogeografskih elementov se le zelo počasi ali pa nič ne spreminjajo, medtem ko se njihova relativna vrednost izredno naglo spreminja z družbeno-ekonomskim in tehničnim razvojem.

Učni načrt za 6. razred npr. pri obravnavi

Južne Evrope predvideva: "Skupne poteze Sredozemlja: podnebje (vetrovi; kopni, morski) vegetacija (kulturne terase, tipične rastline evropskega Sredozemlja, makija) mediteransko naselje". Učni načrt zahteva prikaz absolutnih vrednosti skupnih naravnogeografskih značilnosti Sredozemlja. Te vrednosti so več ali manj stalne, nespremenljive. Človek, ki živi v tem prostoru, pa te vrednosti vrednoti v skladu s stopnjo družbeno ekonomskega in tehničnega razvoja, ki jo je dosegel. Pri tem pa so izredno velike razlike glede na čas in prostor. Sredozemsko podnebje ima verjetno že dolgo časa enake absolutne vrednosti, toda družbeno ekonomski razvoj v Evropi je te absolutne vrednosti drugače ovrednotil in s tem Sredozemlje spremenil v eno izmed najpomembnejših turističnih področij sveta.

-Slabost obstoječega učnega načrta je po mojem mnenju tudi v tem, da posveča premalo pozornosti resničnemu razumevanju temeljne učne snovi. Pri tem mislim na tista poglavja obče geografije, ki jih učenci morajo osvojiti pred obravnavanjem regionalne geografije. Pri tem so slabosti tako pri pojmi iz fizične kot pri pojmi iz družbene geografije. Res je, da je iz fizičnogeografskega kompleksa v učnem načrtu konkretno določeno, katere pojme moramo obravnavati, zato je stvar v tem, kako omogočiti, da si bodo učenci te pojme resnično osvojili. Iz družbenogeografskega kompleksa pa učni načrt ne predvideva nobenih obveznih temeljnih pojmov v okviru obče geografije, temveč naj bi se vsi pojmi obravnavali v sklopu regionalne geografije. Načelno je lahko ta rešitev pozitivna, toda nadroben pregled stvarnih razmer nam lahko zbudi tehtne pomisleke. Če preštudiramo nekaj podrobnih učnih načrtov od 3. do 8. razreda osnovne šole in učbenike za posamezne razrede ter podrobne učne priprave, lahko ugotovimo, da veliko večino temeljnih pojmov iz družbene geografije nikoli ne obravnavamo sistematično, temveč vedno le mimogrede, na hitro; zato si jih učenci lahko le spominsko osvoje, ne da bi imeli o tem pravilne zaznave, predstave in ne da bi jih pravilno razumeli.

-Slabost obstoječega učnega načrta vidim v tem, ko pravi "Pri regionalni geografiji orišemo najprej naravnogeografske in družbeno geografske značilnosti večjih enot" (Objave števil 1, 2, 3, 4 in 5, Leto XVII) Navedena zahteva, ki v določeni meri usmerja izhodišča in potek obravnav, je lahko v določenih pogledih zelo sporna. V tem je "uzakonjeno klasično zaporedje v obravnavi regij: lega, meje, velikost, oblika, relief, klima, vodovje, vegetacija, naselitev itd. Ta ustaljena analitična pot, ki so jo uvedli nemški geografi iz preteklega stoletja, je sicer lah-

ko zelo prijetna, ker zahteva najmanj napora. V bistvu je zelo podobna analizi stavčnih členov, razlika je le v tem, da pri analizi stavčnih členov začnemo vedno z najvažnejšim členom, t.j. povedkom; v našem primeru pa ni nujno, da se pomembnost ujema z zaporedjem. Če smo izbrali določeno metodično enoto, v okviru posamezne države ali v okviru skupine držav, smo jo izbrali na osnovi nekih vodilnih elementov, ki so nam služili kot kriteriji za klasifikacijo; s tem smo že ovrednotili vlogo in pomen posameznega elementa v okviru določene geografske regije. Vidiki za izbiro kriterijev za klasifikacijo pa so zelo različni, kot so različna idejna izhodišča. Obstoječi učni načrt po svoji idejni zasnovi (čeprav tega direktno ne določa) uveljavlja vrednosti posameznih fizičnogeografskih elementov kot kriterije za klasifikacijo (vertikalna in horizontalna členovitost, kamninska sestava, podnebne razmere itd.) ali pa rezultate součinkovanja različnih elementov fizičnogeografskega kompleksa (rastlinski pasovi). To niso geografske regije, temveč so fizično geografske regije. Če hočemo govoriti o geografskih regijah, moramo k fizičnogeografskim kriterijem pritegniti še družbenogeografske kriterije za klasifikacijo in na tej osnovi poiskati možnost za omejitev določenega področja. Če pa nadalje vztrajamo pri fizično-geografski in družbeno-geografski regionalizaciji, moramo jasno povedati, po kateri regionalizaciji bomo obravnavali regionalno geografijo v obvezni šoli.

Če bomo regionalno geografijo še nadalje obravnavali po ustaljeni šabloni, se moramo sprijazniti z dejstvom, da povzroča ta šablona monotono obravnavo in da učitelja geografije ne navaja k temu, da se bi neprestano didaktično izpopolnjeval. Fizičnogeografski kriteriji za klasifikacijo spadajo med temeljno znanje. Absolutne vrednosti naravnih razmer so stalne ali pa se le zelo počasi spreminjajo, relativnega vrednotenja pa mu ni potrebno poznati; zato ni prisiljen, da bi se neprestano izobraževal in sledil razvoju. V tem je po mojem mnenju eden izmed razlogov za nastajanje "šolske" in "znanstvene" geografije.

Taka izhodišča pri obravnavi regionalne geografije vodijo tudi k hitremu zastaranju učnih načrtov. Oglejmo si kot primer, kaj določa dosedanja učni načrt za obravnavo Italije: "Italija-naravnogeografska oznaka. Značilnosti italijanskega gospodarstva; problemi energetike, pomanjkanje surovin, prenaseljenost in izseljevanje, socialni problemi. Turizem." Avtorji učnega načrta so v času, ko so pripravljali učni načrt, hoteli opozoriti na nekatere aktualne družbenogeograf-

ske probleme tistega časa. Družbenoekonomski razvoj zadnjih deset let je številnim elementom dal drugačno vrednost in s tem so lahko podani vzroki za drugačne procese v določeni regiji. Izsledjevanje iz Italije močno nazaduje, uveljavljajo se celo nasprotni tendence, da se število italijanskih delavcev v tujini naglo manjša, narašča pa število naših izseljencev. Izhodišča učnega načrta pa morajo biti taka, da omogočajo in da učitelja navajajo k temu, da bo pouk življenjski in da bo resnično prikazoval sodobne procese in pojave v določeni pokrajini.

ZAKLJUČEK: Idejna izhodišča in vsebina učnih načrtov za pouk geografije v osnovni šoli morajo zagotoviti, da je geografija enoten učno-vzgojni predmet. Odpraviti morajo vse pizkuse enostranske obravnave ali vsiljevanja ene smeri na račun druge (fizične ali družbene). Temeljnimi spoznanjem iz obče geografije je potrebno posvetiti mnogo več pozornosti in s tem omogočiti resnično razumevanje geografske učne snovi, ne pa graditi na pretežno spominskem osvajanju učiva. Odpraviti moramo zastarela izhodišča in tege forme pri obravnavi regionalne geografije ter stremeti k temu, da so možna različna izhodišča glede na različno vlogo in pomen posameznega dejavnika ali skupine dejavnikov v določenem prostoru in času.

b) Obseg in razporeditev učne snovi. Čeprav nam tudi za ta vprašanja manjkajo nadrobne raziskave, je verjetno več ali manj nesporno dejstvo, da je dosedanja učni načrt tako prenatrpan z učno snovjo, da otežkoča poglobljeno obravnavo učne snovi. Koncept moderne geografije stremi za kvalitetnim znanjem, to pa zahteva prevlado takih metod dela, kjer sta aktivna učitelj in učenec. Take metode pa zahtevajo več časa, zato je za dvig kvalitete pouka potrebno krčiti učno snov do tiste meje, kjer bo prevlada teh metod mogoča. Pri tem pa ne smemo pozabiti zahteve, ki smo jo postavili v prejšnjem poglavju, da je osnovnim spoznanjem potrebno posvetiti večjo pozornost. Na eni strani torej obstaja nujnost po krčitvi gradiva, na drugi strani pa po dodajanju, odnosno podrobnejši in bolj poglobljeni obravnavi posameznih temeljnih pojmov. Kako lahko rešimo ta protislovja?

Po mojem mnenju lahko pri krčenju učne snovi izhajamo samo iz splošnih smotrov in nalog, ki jih ima naš predmet pri skupnih naporih za dosego učno-vzgojnih smotrov obvezne šole. Ti smotri pa zahtevajo, da naj učenec aktivno sodeluje pri pouku in ne samo spominsko temveč predvsem razumsko osvaja gradivo. Torej morajo pri krčitvi učne snovi biti vodilni kriteriji, kako za-

gotoviti kvaliteto (kolikor je to s samim učnim načrtom sploh mogoče) in aktivno sodelovanje učencev, medtem ko sta lahko obseg in razporeditev snovi tista osnova, ki nam lahko to omogočata. Če bi lahko to tezo sprejeli, potem lahko z "odkrivanjem notranjih rezerv" rešujemo ta vprašanja. Oglejmo si nekatere možnosti:

- Temeljnimi pojmom iz obče geografije bi lahko dali znatno več poudarka, če bi odpravili ciklično obravnavanje le-teh in poglobljanje v različnih razredih. Za ta predlog sem tudi zaradi tega, ker menim, da nikoli ni dovolj časa, da bi pri ponovnem "poglobljanju" snov lahko res bistveno poglobili. Zaradi tega je to poglobljanje le ponavljanje na več ali manj enakem nivoju. Vsak pojem iz obče geografije bi tako obravnavali samo enkrat, toda takrat toliko poglobljeno, da bi ustrezalo ciljem našega predmeta v splošno-izobraževalni obvezni šoli. Trdno sem prepričan, da je to mogoče ob smotrni izbiri in uporabi didaktičnih sredstev. Z odpravo cikličnega ponavljanja se bi sprostilo precejšnje število učnih ur, ki bi deloma omogočilo kvalitetnejšo obravnavo temeljnih pojmov iz obče geografije. V primeru, da se na posameznih razvojnih stopnjah zaradi pozabljanja pojavi pri določenih skupinah temeljnih pojmov tolikšne "praznine", da ni mogoča nadaljnja obravnavo snovi, bi to lahko nadomestili s posebnimi učnimi programi, kakor to uspešno delajo v drugih deželah.
- Iz učnih načrtov je potrebno črtati snov, ki je z vidika razvoja geografske znanosti že zastarela in nepotrebna ter snov, ki z vidika našega družbeno ekonomskega razvoja ne ustreza.
- Izredno velike možnosti nam nudi nesmotrno trošenje časa v petem razredu osnovne šole. Spoznavanje naše domovine brez razumevanja osnovnih pojmov iz obče geografije ne more roditi veliko uspeha. Na drugi strani pa bi smiselno izrabljeno število učnih ur v tem razredu lahko veliko prispevalo k bolj kvalitetnemu znanju geografije in s tem k uspešnejši realizaciji učno-vzgojnih smotrov osnovne šole. Pomisleki, kaj pa bo z učenci, ki ne dokončajo osnovne šole in ne bodo nič slišali o svoji deželi, po mojem mnenju niso tako tehtni, da bi jih lahko upoštevali. Tisti učenci tudi iz drugih predmetov ne bodo dobili zao-krožene izobrazbe. Poleg tega pa ni pravilno, da na račun manjšine zanemarjamo večino. Končno pa je mnogo bolj problematično vprašanje, ali lahko učenec na tej razvojni stopnji in to še celo brez znanja osnovnih spo-

znanj iz obče geografije uspešno sledi obravnavi regionalne geografije Jugoslavije. To je bolj kočljivo, kakor pa misel o uvedbi obravnave pojmov iz obče geografije.

- Učna načrta za 6. in 7. razred osnovne šole sta prenatrpna in ne nudita možnosti za uporabo tistih načrtov posredovanja učne snovi, ki bi bili v posameznih primerih najuspešnejši. Zaradi tega je nujno, da se del učiva, ki je predvideno za ta dva razreda, premakne že v peti razred. Z delno spremembo pri obsegu učne snovi in s temeljitejšim znanjem temeljnih

pojmov bi ob uporabi sodobnih didaktičnih sredstev lahko učni načrt resnično uresničili.

ZAKLJUČEK: Obseg dosedanjega učnega načrta je potrebno skrajšati do tiste meje, ki bo omogočala uporabo aktivnih metod in razumsko osvajanje učiva. Krčenje obsega naj bi se nanašalo predvsem problematično ciklično obravnavanje gradiva. Tako pridobljene učne ure pa naj bi se deloma porabile za poglobljeno spoznavanje temeljnih pojmov in deloma za to, da se omogoči bolj poglobljeno obravnavo snovi iz regionalne geografije.